

**TÜRKİYE'DE DEVLETÇİLİK
ÜZERİNE DÜŞÜNCELER
(1923-1950)**

**Prof.Dr. Nuri BURHAN
Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü**

Bu satırlar yazılmadan önce ülkemizin bir vakitler önde gelen politikacılarından biri "ben zaten oldum olası devletçiliğe karşı tavır almışım" şeklinde demeç vermiştir. Oysa aynı devlet adamı, iktidarda olduğu dönemde devletçi yönü ağır basan bir ekonomi ve maliye politikası uygulamaktan hiç de geri kalmamıştır.

Acaba hem karşı konulan, fakat aynı zamanda özellikle bizim ülkemizde ekonominin yönetiminde siyasal iktidarların başvurmadan kendilerini kolay kolay alıkoyamadıkları devletçilik ne demektir? İşte biz, bu kısa incelememizde konuya ilişkin görüşlerimizi açıklamaya çalışacağız.

İncelememize Atatürk'ün bir sözü ile başlayabiliriz:

"Yeni Türkiye bir iktisat devleti olacaktır. İktisat demek, herşey demektir" (1).

Bunları söyleyen M.Kemal iki şeyin bilincindeydi:

- Yurdu işgalcilerden temizleyen askeri zaferin, ekonomik alanda gerçekleştirilecek başarılarla tamamlanması gereği,
- Osmanlıdan devralınan çok kötü bir miras.

Gerçekten, Osmanlı yöneticileri, genç Cumhuriyete elle tutulur ve işe yarar birşey bırakmamışlardı. Kalanlardan öncelikle akla geleni, Lozan antlaşması ile Türkiye'nin payına düşen yaklaşık 85 milyon liralık dış borçtur. Bu borcun sonradan imzalanacak antlaşmalarla ödenmesi, devlet bütçesi için yıllar süren ve önemli ölçüde bir yük oluşturmuştu.

O sıralarda yeraltı ve yerüstü kaynaklarının işletilmesinde yabancı sermaye çok etkiliydi.

Resmi verilere göre; Kemalist devrim öncesinde, özellikle fabrika türünde, topu topu 385 sanayi işletmesi ile (2) Osmanlı'nın işe yarar olarak bıraktığı bir miktar demiryolu vardı.

Devralınan demiryollarının uzunluğu yaklaşık 4232 km. kadardı, ama bunun 2365 km.si yabancı şirketlerin denetimi altındaydı. Bu ekonomik ve mali panoramayı daha fazla uzatmaya gerek yok.

Sanırsız bu kadarı bile, Atatürk'ü işin başında ne denli çetin sorunların bekleyeceğini açıklamaya yeter. Bize göre asıl önemli olan; bir zamanlar Batı ile askeri ve ekonomik alanda boy ölçüşebilecek durumda olan Osmanlı'nın, kapitalistleşme ve sanayileşme işini başaramayıp Batının yarı-sömürgesi olması ve genç Cumhuriyete-deyim yerinde ise- bir "enkaz" devretmesidir.

Öncelikle bu sorunun yanıtını kabaca da olsa vermek, devletçilik olgusunu daha özlü anlamamızı sağlayacaktır.

Aslında, Osmanlı'nın böylesine dramatik bir kalıntı bırakması beklenen bir şeydi. Osmanlı kendisine özgü bir üretim ve yönetim yapısına sahipti.

Osmanlıda üretici olmayanların toplam nüfus içindeki payları, klasik feodal batı toplumlarına göre daha kabarıktı.

Devletin sıkı denetimi yüzünden, ticaret erbabı gerekli sermayeyi biriktiremiyor-
du (3).

Türk toplumlarındaki üretim ilişkilerinin batı feodalitesinden farklı olmasıdır ki sözü edilen durumu doğurmuştu.

Neydi bu ayrılıklar? Denilebilir ki; anılan farklar, mülkiyet ve sömürü ilişkileri açısından, artık ürünün doğrudan üreticilerden alınma biçiminden kaynaklanıyordu.

Batıda senyör, toprağın sahibi olduğu için artık ürünü alıyordu. Bunu arttırabilir ve istediği gibi kullanabilirdi.

Osmanlıda ise devlet, sipahi aracılığı ile artık ürünü alıyordu. Sipahi, senyör gibi, artık ürünü dilediği şekilde arttırıp istediği biçimde tasarruf edemiyordu. Alacağı vergilerin oranı belli idi. Ayrıca sipahi, artık ürünün kendisinde kalan kısmına karşılık, merkezi otoritenin istediği harcamaları yapmak zorundaydı.

Sonuçta; daha kuruluşunda devlet toplumun gidişatına göre biçimlenecek yerde, tam tersine, Osmanlıda toplum devletin elinde yoğuruluyor ve toplumsal sınıflaşma geniş ölçüde siyasal gereklerle işlevsel olarak biçimlendirilebiliyordu.

İktisat tarihçesi N.Berkes'in anlatımıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet bir sınıfa dayanmıyor, sınıflar devlete dayanıyordu (4).

Gerçi, Osmanlı toplum yapısı ile klasik feodal yapı arasında reaya-sipahi, serf-senyör ilişkileri v.s. açısından ilk bakışta bazı benzerlikler olduğu öne sürülüyordu. Ne var ki, bu benzerlikler bile ilkel sermaye birikimini sağlayamamıştı.

Bunların yanısıra, Batı'da feodalizmden kapitalizme geçiş süreci olan;

a) Sanayi sermayesine dönüşebilecek nicelik ve nitelikte bir tüccar ve tefeci sınıfının oluşumu,

b) Ücretli bir emek olgusu, Osmanlıda 16. ve 17. yy. gibi kritik ve gerekli çağlarda karşımıza çıkamamıştı.

Türk feodalizmi, Avrupa ülkeleri feodalizmine göre daha dirençli ve uzun ömürlü olduğundan, feodalizm bir türlü çözülememiş ve kapitalist üretim biçimi filizlenip yaygınlaşamamıştı (5).

Toplumun iç dinamiğindeki sıralamaya çalıştığımız olumsuzluklara bir de dış olumsuz etkenler eklenince, Atatürk'e Osmanlıdan yarı feodal ve geri kalmış yapıda bir ülke kalmıştı. Vaktiyle bu ülkeyi yöneten devlet adamları ise, dünyadaki gelişmeleri yeterince izleyemedikleri ve sorunlara zamanında çözüm bulamadıklarından dolayı, tarihin yapıcıları olarak değil mütevazı figüranlar olarak görünmekteydiler (6).

İşte Atatürk, devrimi gerçekleştirdikten sonra Türk kapitalizminin gelişme sürecini, devraldığı noktadan itibaren sürdürmek, geri kalmışlık çemberini kırmak ve ulusal

burjuvaziyi yaratıp güçlendirmek için politikalar geliştirmek istiyordu. 1923'de toplanan İzmir İktisat Kongresi ile izlenecek politikanın ana hatları belirlenmişti. Bu liberal bir politikaydı.

İşte Atatürk, devrimi gerçekleştirdikten sonra Türk kapitalizminin gelişme sürecini, devraldığı noktadan itibaren sürdürmek, geri kalmışlık çemberini kırmak ve ulusal burjuvaziyi yaratıp güçlendirmek için politikalar geliştirmek istiyordu. 1923 de toplanan İzmir İktisat Kongresi ile izlenecek politikanın ana hatları belirlenmişti. Bu liberal bir politikaydı.

Hemen uygulamaya konulan bu politika pek başarılı olamadı. 1929 yılında büyük bunalım da patlak verince, yeni bir ekonomik ve mali politika rotası çizmek gerekmiş ve bu arada inceleme konumuz olan devletçilik ciddi biçimde tartışılmaya başlanmıştır.

Sorunu daha iyi ortaya koyabilmek için verdiğimiz bu tarihsel bilgilerden sonra, şimdi devletçilik olgusunun kavramsal yönünü gündeme getirebiliriz.

Hemen belirtelim ki, devletçilik çeşitli şekillerde tanımlanıp yorumlanacak esnek yapılı bir kavramdır. Bu özelliğinden dolayı, olaya değinen hemen her yayında farklı nitelendirmelerle karşılaşmak olasıdır. Yüzeysel ve bilim dışı olarak sıfatlandırılrsa, çoğu kez bilinçli bir kötülmenin amaçlanmasına dayanıyor denilse de, tanımlardan birkaç örnek vermekte yarar vardır.

W.Yale'e göre; "devletçilik merkantilizmin çağdaş bir biçimidir".

Eski başbakan Şükrü Saracoğlu'na göre; "devletçilik sosyalizmin gelişmiş bir biçimidir".

Thornburg ve diğerlerine göre; "devletçilik sermayenin büyük ölçüde devletçe sağlandığı kötü yönetilen bir kapitalizmdir" (7).

Devletçiliğin doğuşuna şu veya bu şekilde düşünce babalığı yapan Ş.S.Aydemir'e göre ise; "planlı bir devlet düzeni devletçiliktir." Aydemir, devletçilikle ilgili açıklamasını şöylece sürdürmektedir: "Öyle bir devletçilik ki, hem bu tekniksiz ülkede yüksek teknikliği benimseyecek, yaratacak, yerleştirecektir, hem de bu gelişme sırasında Batı demokrasisinin zaten mustarip olduğu birtakım gelişmeleri bu toplumun yapısına nakletmeyecektir. Kısacası toplumun yapısının, bizzat toplum yararına gelişmesi işi, bu toplumda devletlerin esas görevi olacaktır" (8).

Kanımızca sıraladığımız tanımlar yeterince berrak olmadığı gibi, bilimsel de değildir. Bizce olaya şu şekilde bakmak ve bir anlamda devletçiliğin yalnızca ne olduğunu değil, ne olmadığını da sorgulamak daha kestirme ve etraflı bir anlatım yöntemi olabilir:

Akla ilk gelen şu olsa gerekir; acaba devletçilik bir sistem midir? Rahatlıkla ifade edilebileceği gibi, devletçilik ekonomik veya politik bir sistem değildir. Çünkü içinde yaşadığımız dünyada, biri kapitalizm öteki de sosyalizm olmak üzere iki temel sistem vardır. Bunun üçüncüsü henüz yaratılmamıştır ve yakın bir gelecekte toplumlar tarafından yeni bir tür sistemin yaratılacağı da ufukta gözükmemektedir.

Ancak devletçiliği bu şekilde yorumlayanlar olmuştur. Bize göre de bu şundan kaynaklanmaktadır: Türkiye'nin incelediğimiz bu döneminde karma ekonomi terimi henüz yerleşmiş olmadığından, devletçiliği kimileri kapitalizm ve sosyalizm dışında bir üçüncü yol olarak göstermek istemişlerdi ve devletçiliği de zaman zaman bir sistem gibi savunuyorlardı.

Öyle ki; bu anlayışı izleyenlerden bazıları, ciddi bir kavram karışıklığı içinde liberalizm-devletçilik-sosyalizm üçlüsü üzerine tezler inşa ediyorlardı. Ne var ki; ekonominin bazı kesimlerinde yaygın devlet işletmeciliğinden hareketle sistem olarak bir üçüncü yolun varlığını iddia etmek, bilimsel dayanaktan yoksundur (9).

Bir başka yönden, acaba devletçilik 1923-1930 arasında uygulanan liberal iktisat politikasının başarısızlığından mı doğmuştur? sorusu sorulabilir.

Bilebildiğimiz kadarıyla, anılan dönemde uygulanan politikaların başarısızlığı, belki devletçilik felsefesinin benimsenme sürecini hızlandırmıştır, ama devletçilik yalnızca bu olguya da bağlanamaz. Zira, 1930'larda yoğun olarak uygulanmaya başlamadan önce de devlet müdahalesi vardı. İleriki sayfalarda açıklanacak olan, 1924 ve 1927 yıllarında çıkarılmış kimi teşvik yasaları müdahalenin en belirgin örnekleridir.

Benzer şekilde, acaba devletçilikle 1929 da gümrük haklarının elde edilmesi arasında bir bağlantı kurulabilir mi? sorusu ortaya atılabilir.

Bizce, bu türden bir bağlantı da kurulamaz. Zaten Türk ekonomisi gümrük vergilerine başvurmadan da, tüketim vergileri ve doğrudan yüksek fiyat politikaları ile iç piyasasında, elindeki sanayiye koruyabiliyordu.

Bu arada Chenery gibi bazı batılı iktisatçılar, Türkiye'ye devletçiliğin girişini 1929'da patlak veren büyük bunalıma bağlamaktadırlar. Chenery'nin görüşü de pek kabule şayan gözükmemektedir. Az önce de değindiğimiz gibi, ekonomik bunalımın ortaya çıkması belki uygulamayı öne alıp yoğunlaştırmıştır, ama daha önceleri de birtakım devlet müdahalelerinin varlığı bu savın geçerliliğini yok etmektedir.

Yukarıdaki özet bilgi ve değerlendirmelerin ışığında, sanırız, şimdi devletçilikle ilgili daha geçerli ve bilimsel bir açıklama yapabiliriz.

Bize öyle geliyor ki, aslında, Türkiye'de devletçilik ekonomide müdahaleciliğin özel bir biçimidir. Belli ekonomik uğraş kollarında (devletleştirmeler veya yeni tesislerin devletçe kurulması yollarıyla gerçekleşen) devlet işletmeciliği halinde kendisini gösterir.

Daha değişik bir anlatımla; devletçilik, genel olarak devlet işletmeciliğini de zorunlu bir unsur olarak içeren, müdahaleci bir iktisat politikası anlamında kullanılmıştır (10).

Devletçilik konusunda uzun ve kıymetli araştırmalar yapan Boratav'ın bu tanımını biraz açmakta yarar vardır ve şöyle bir soru ile incelememizi sürdürebiliriz: O dönemde acaba niçin ve hangi amaçla birtakım müdahaleler yapılmak istenmiştir? Görüşümüz o dur ki, müdahalenin özü, ulusal endüstriyi yabancı tekeller karşısında örgütlemek ve onlara karşı korumak zorunluluğuna dayanmaktadır.

Bir başka anlatımla, devlet eli ile kapitalist bir zümre yaratmak istenmiştir. Buradan hareketle, hemen şu çıkarılmayı yapabiliriz: Demek ki devletçilik, kimilerinin zannettiği gibi, kapitalizme karşı bir alternatif kesinlikle değildir ve olamaz.

Nitekim Atatürk'ün ekonomik politikaya ilişkin kimi açıklamaları bu yargımızı doğrular niteliktedir. Gerçekten; M.Kemal'e göre genel sorun, Türkiye'nin bir zenginler ülkesine dönüşmesinden ibarettir. O yeni hükümetin servet sahiplerine düşman olmadığını, tersine, ülkede daha çok milyoner hatta milyarderlerin doğmasına çalışacağını yeri geldiğinde beyan etmiştir (11).

Keza Atatürk, bir yerde Afet İnan'a aynen şunları yazdırmıştır: "Bizim takibini muvafık gördüğümüz devletçilik bütün istihsal ve tevzi vasıtalarını fertlerden alarak milleti büsbütün başka esaslar dahilinde tanzim etmek gayesini güden ve hususi ve ferdi iktisadi teşebbüs ve faaliyetlere meydan bırakmayan sosyalizm prensibine da yanan kolektivist, komünizm gibi bir sistem değildir.

Bizimki, ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu kadar milleti refaha, memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icabettirdiği işlerde, bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alakadar etmektedir" (12).

Ancak, buraya küçük bir ekleme yapmak, devletçiliği daha iyi tanıtmamıza yardımcı olacaktır: Ekonomik alanla devlet ilgilenirken, gelişigüzel davranmayacaktır. Yani, özel kesimin faaliyet alanı zedelenmeyecek, ulusal bir burjuvazi yaratma ana hedefine yönelirken oldukça hassas bir politika izlenecektir. Özel kesim ürkütülmeyecektir. Devletçilik, özel kesimin olanaklarını aşan bir işletmeciliği öngörmektedir.

Söylediklerimizi İsmet Paşa'nın aşağıdaki sözleri de sanırız hiçbir kuşkuya meydan vermeyecek şekilde doğrulamaktadır. İnönü şunları söylemektedir: "Devlet ancak ferdin yapamayacağı şeyleri yapmalıdır nazariyesi basiretle mütalaâ olunmalıdır. Bir kez efradın yapabileceği bir şeyi devletin, bahusus bizim devletimizin yapmaması şayan-ı arzudan da fazla bir şey, lâzım bir şeydir" (13).

Bu arada şunu da kaydedelim ki; CHP'nin devletçiliğe kaydığı büyük bunalım yıllarında, Cumhuriyet rejimine çıkış yolu göstermek isteyen, çalışmamızla ilişkisi gözardı edilemeyecek birtakım akımlar da doğmuştur.

Bunlardan birisi, Serbest Fırka'dır. Fırkaya serbest ismini bulan da, devletçiliği en koyu ve en faşizan bir şekilde uygulamaya çalışan da Recep Peker olmuştur. Fırka, halktan kopuk bir bürokrasiye ve devlet kapitalizmine çatıyordu. Yaşamı yalnızca üç aydan biraz fazla süren ve Atatürk'ün yakın arkadaşları tarafından kurulan Fırka, sonra gene Atatürk'ün telkinleriyle kapatılmıştır.

Bir diğer akım ve bu inceleme için daha önemli olanı ise, Kadro Hareketi'dir. Ş.S.Aydemir, Y.K.Karaosmanoğlu, Dr. V.N. Tör, İ.H.Tökin, B.A. Belge ve M.Ş. Yazman'ın önderliğinde oluşturulan Kadro'cu akım, çıkardıkları KADRO adlı dergi ile o dönemde düşüncelerini açıklamışlardır.

Dergi, 1932'de yayına girdiğinden, yani devletçilik programı geliştirildikten sonra düşünceler sergilendiği için, konunun kuramsal yönüne katkısının çok sınırlı kaldığı öne sürülmektedir (14). Değerlendirme bu yönde olsa bile, Kadro'cu düşünceyi irdelemekte yarar görüyoruz.

Aslında Kadrocular, daha sistemli ve daha aşırı, özel teşebbüsü de denetim altına alan bir devletçiliği savunuyorlardı. Yani, yalnızca devlet işletmeciliğinde değil, eğitim, sağlık ve emek seferberliği gibi ulusal alanda planlı bir devletçilik onlara daha uygun gelmektedir.

Kadroculardan V.N.Tör bu türden bir anlayışı şöylece dile getirmektedir:

"Özel teşebbüsün ziraat, sanayi ve ticaret sahalarındaki kısır vaziyetini gördükten sonra, halâ onun yaratıcı kudretine inanmaya imkân var mı? Hayır. Hususi teşebbüsün milli iktisattaki kurucu ve kurtarıcı bir rol oynayabileceğine, böyle bir mucizeye inanmıyoruz" (15).

Kadrocular, genç Cumhuriyetin ilk devlet planının yapılmasına, SSCB ile ekonomik ve teknolojik işbirliğinin gerçekleştirilmesine, Türkiye'nin sanayileşmesine vs. düşünce düzeyinde katkıda bulunmuşlardır. Devrimci bir atılım yapmışlardır (16).

Ne var ki, sorunları yalnızca idealist düzeyde ele alabilmişlerdir. Yine V.N. Tör'ün şu sözleri ilginçtir:

"Türk devletçiliği o kadar Türk inkılabına has bir prensiptir ki, onun ne tarihte ne de kitapta yeri vardır. Türk sistemi bir sınıf hakimiyetine değil millete dayanır" (4). Yani, kadroculara göre kapitalist sistemin geleceğini Marks'ın tahmin ettiği gibi, kapitalist ülkelerdeki sınıf savaşımı değil, kapitalist ülkeler dışındaki ulusal kurtuluş hareketleri belirleyecektir.

Görüldüğü gibi, bu akım olayın politik örgütlenme ve dünya görüşü sorununu çözememiştir. Sonuçta kendileri Türk devriminden özellikle ekonomik politika ve siyasal rejim konularında ayrılmaktadırlar. Özel teşebbüse karşıdırlar ve yaygın bir devletçilik istemektedirler. Böylece, Marksist damgası yemişlerdir. Bu nitelendirme yanlıştır, çünkü sınıf kavgasına karşıdırlar. Öte yandan, devrimci rejimin otoriter sistemini "Milli Rehberlik Formu" ile bir tür ideolojik temele oturtmak istemişler, böylece de faşist damgası yemişlerdir". Bu da yanlıştır. Çünkü kadrocular özel kapitalizm yerine devlet kapitalizmini savunmuşlar, böylece idealist planda devleti burjuvazinin aracı olmaktan kurtarmayı düşünmüşlerdir.

Hasılı; kadrocular devlet müdahaleciliğini ve devlet kapitalizmini ekonomiye ege-men kılmak isteyen, bu umutla Atatürk'e hizmetlerini sunan orta sınıf kökenli küçük bir KADRO olarak Türk siyasal ve ekonomik tarihine kimliklerini yazdırmışlardır.

O dönemin olaylarının özünü yeterince kavrayamadıkları ve üstesinden gelmek istedikleri sorunları sınıf kavgası dışında ele aldıklarından dolayı, pek küçümsedikleri sınıf savaşımının sonucu tasfiye olmuşlardır. Ş.S.Aydemir'in dediği gibi, İstanbul'daki o gün-

lerin iş alemi ile garip bir işbirliği içindeki İş Bankası tayfası dergiyi 1935'de kapattır-
mıştır (17).

Demek oluyor ki; yinelemek gerekirse, 1930'dan sonra devletçilik politikası temelde Osmanlı'nın gerekli zaman ve zeminde yapmayı başaramadığı feodalizmden kapitalizme geçişi gerçekleştirmeyi, yani ulusal bir burjuvazi yaratmayı amaçlamaktadır.

Bu anlamda eylemlere başvurulurken; yalnızca müdahaleler özel kesimin ulaşamayacağı alanlara kaydırılmakla yetinilmemiş, doğal olarak özel girişimcilik önemli ölçüde teşvik de edilmiştir.

Anılan özendiricilerden dikkati çeken birkaçı ile yorumumuzu örneklendirebiliriz:

Daha 20 Şubat 1924 tarihli ve 418 sayılı yasa ile Türkler tarafından satın alınan gemiler 1929 tarihine kadar gümrükten başışık tutuluyordu. 9 Nisan 1924 tarihli ve 471 sayılı bir başka yasa ile üzüm ve incir dışsatımı için kutu ve kutuluk halı imalinde kullanılan çözümlü iplikleri gümrük vergisinden başışık tutuluyordu (18).

Teşvik konusunda asıl büyük adımın 28 Mayıs 1927'de atıldığı iyi bilinen bir gerçektir. Bu tarihte çıkarılan ünlü Teşvik-i Sanayi Yasası ile, o güne dek kararlaştırılan özendirici ayrıcalık ve başışıklıklar önemli ölçüde genişletiliyordu ve bir bütünlüğe kavuşturuluyordu.

Yasanın kabul ettiği olanaklar arasında aşağıdakiler bulunuyordu.

- 1- Teşvik edilecek özel işletmelere, belediye sınırları dışında olmak koşuluyla, 10 hektara kadar bedelsiz arsa verilmesi; belediye sınırları içindeki hazine arsalarının ise bedeli 10 taksitte ödenmek üzere satılması.
- 2- Arazi ve kazanç vergileriyle bu vergilerin özel idare ve belediyelere ait kısımlarından, ayrıca maktu zam vergisi, inşaat, buhar kazanları, motorlar ve imbiklerin ruhsatiye resimlerinden muaf tutulması.
- 3- Sınai işletme kurma amacıyla çıkartılacak hisse senedi ve tahvillerin damga resminden muaf tutulması.
- 4- Yatırımlarda kullanılacak her türlü inşaat malzemesinin, üretimde kullanılacak hammaddelerin, yatırım mallarının gümrüksüz dışahımı.
- 5- Sınai işletmelerin yapı malzemesi ile makina ve gereçlerin yurtiçi demiryolu ve deniz yollarında yüzde 30 indirimle taşınması; bu indirimden yararlanamayacak olanlara aynı miktar prim verilmesi.
- 6- Bakanlar Kurulu kararıyla, sınai kuruluşlara yıllık üretim değerinin yüzde 10'una kadar prim verilmesi.
- 7- Sınai kuruluşlar için gerekli tuz, ispirto ve patlayıcı maddelerin indirimli fiyatla satılması ve bu indirimden yararlanmayacak olan işletmelere indirim karşılığı prim verilmesi.

8- İthal malına oranla yüzde 10 pahalı olsa da, kamu kuruluşlarının yerli malı kullanmaya zorunlu tutulması.

Böylesine geniş kapsamlı ve günümüzde uygulananları aratmayacak türden özendiriciler, doğal olarak, işletmelerce hemen benimsenmiştir. Olanlardan yararlanan işletme sayısı 1923'de 342 iken, 1927'de 470'e, 1932'de 1473'e çıkmıştır.

Bundan sonra, ekonomide kapasite fazlası doğduğu gerekçesi ile işler biraz sıkı tutulmuştur. Buna rağmen 1938'de teşvik yasasından yararlanan işletme sayısı yine de 1160 kadardır (19).

Bunun yanısıra, bu olanaklar yerli girişimcilerin kârlarını da arttırmıştır.

Teşvik-i Sanayi Yasası'ndan yararlanan kuruluşların gayri safi üretim değerleri içindeki kâr payları 1932'de % 28,8 iken, 1935'de % 36,6'ya çıkmıştır.

Oysa, aynı dönemde ücret ve maaşların payı yüzde 11,2'den yüzde 9,7'ye düşmüştür (20).

Öte yandan, devletçilik uygulamalarının vergi politikası ile de desteklendiğini görmekteyiz.

Nitekim; 1923-1939 arasında toplanan dolaysız vergi miktarı azalmıştı ama, genelde fakir kesimden alınan dolaylı vergi miktarı 1923'de 25,9 milyon lira iken, beş kattan büyük bir artışla 1939'da 140,6 milyon lira olmuştur. Uygulanan toplumsal politikalarda da anlatılanlara benzer durumlar sözkonusudur.

İş yasası ancak, 1936'da yürürlüğe girebilmiştir. Gecikmenin yanısıra üstelik yasa; grev, toplu sözleşme ve asgari ücret konusunda hemen hiçbir şey getirmezken, günde 13 saat çalışmayı öngörüyordu (21).

İncelediğimiz dönemde, ekonomide devletçiliği seçen Cumhuriyet rejiminin siyasette de aynı görüşü benimsediği anlaşılmaktadır.

M.Kemal 1931'de İzmir'de "Devlet baba"yı şöyle açıklamaktadır:

"Halkımız doğuştan devletçidir, ki her türlü ihtiyacı devletten talep etmek için bir hak görüyor" (22).

Yalnız bunları söylerken bizce bir hususun bilincinde olmak gerekir. Siyasal model devletçiliği kavramakta yardımcı olabilir, ama onu yeterince tanıtamaz.

Devletçiliği ortaya koyacak olan şey, ekonomik özüdür. Yani, sermaye birikimi düzenidir, bunun kurumlarıdır. 1930/31'lerde bunlar ortada yoktur. Ama, siyasal modelin çizgileri çekilmektedir. 1932 ekonominin dönüm noktasıdır. Cumhuriyet rejiminin ekonomik yapısı oluşmaktadır, payandası da devletçiliktir. Sanayileşme ekonominin ağırlık merkezi olacaktır ve bu karar devletçilik düşüncesine oturacaktır. Uygulama da zaten bu yönde olmuştur.

Devlet öncülüğünde girişilen sanayileşme ve bunların göstergesi olarak kurulmuş

bulunan, bugün de kamu kesiminde ağırlığını hissettiren, kamu iktisadi teşebbüsleri küçümsenecek şeyler değildir.

Özellikle gerçekleştirilen sanayi dalları arasında dokuma, kağıt, maden, porselen, kimya ilk göze çarpanlar arasındadır.

Sanayileşme planının, 1934'de SSCB'den alınan 8 milyon dolarlık, 20 yıl süreli ve faizsiz dış kredi biryana bırakılırsa, daha çok iç kaynaklarla finanse edilmiş olması, sanayileşme alanında kazanılan başarının değerini daha da arttıran bir gerçektir (23).

Çalışmamızı sonuçlandırırken, anlattıklarımızın bazılarını yineleme pahasına, şunları söyleyebiliriz:

Her ekonominin kendi denetim düzenleri vardır. Devletçi ekonominin denetim düzeni 1934-1935'den sonra kurulmuştur. Bu bir merkezi karar ve denetim düzeni sayılabilir. Ama B.Kuruç'un da belirttiği gibi, özel kesimin rızası dışında, ona tepeden inerek ortaya çıkmamıştır.

Özel kesimin desteği ile oluşmuş ve özel kesime de uygulamada önemli ölçüde destek olmuştur (24). Nitekim; öyle olduğundan dolayı, devletçilik politikasını yürüten Celal Bayar uygulamayı "devletçilik özel sermayenin süt anasıdır" (25) diye tanımlamıştır. Benzer şekilde, devletçilikten yeterince nasibini alan Vehbi Koç da "Atatürk KİT'leri kurmasaydı bugün özel sektör olmayacaktı" (26) şeklinde görüşlerini dile getirmiştir.

Hal böyle olunca, devletçiliği sınıflarüstü bir olgu olarak gösterme girişimleri bize pek bilimsel gelmemektedir. Tam tersine, devletçilik, o dönemde ekonomide egemen sınıfların bir ideolojisi, yani bir devlet kapitalizmi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Devlet kapitalizmi ise, hem özel kapitalizmden ve hem de Batı kapitalizminden farklı özellikleri olan bir kavramdır. Çünkü bu türden bir kapitalizm uygulamasında, askeri ve toplumsal bir takım kaygıların da hesaba katılması gerekir ve zaten öyle yapılmıştır. Örneğin; stratejik düşüncelerle yatırımlar "Malatya'dan Nazilliye" varıncaya dek çeşitli bölgelere dağıtılmıştır. Karabük Demir Çelik tesislerinin askeri birtakım kaygılarla o yörede kurulduğu söylenebilir. Keza; rejimin felsefesine uygun olarak güçlü bir sanayi proleteryasının doğması önlenmek istenmiş, yanısıra başarılı sayılabilecek sanayi politikası da eğitimle yeterince desteklenememiştir (27). Devletçilik uygulamaları, savaş yıllarında da, ötekilerin yanısıra kabul edilip uygulamaya konulan Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi ile devam etmiş, 1950'de Demokrat Partinin iktidarı ele geçirmesi ile bu alanda yeni bir sayfa açılmıştır. Anılan gelişmeler ise bir başka incelemenin konusudur.

KAYNAKÇA

- Aydemir, Şevket Süreyya; **İnkılâp ve Kadro** 3. Basım, Ankara, Remzi Kitabevi, 1986.
- Boratav, Korkut; **100 Soruda Türkiye'de Devletçilik**, İstanbul, Gerçek Yay., 1974.
- Cumhuriyet**, 12 Şubat 1985.
- Kepenek, Yakup; **Türkiye Ekonomisi**, Ankara, ODTÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yay., 1983.
- Kuruc, Bilsay; **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1987.
- Küçük, Yalçın; **Türkiye Üzerine Tezler**, I. Kitap, 3. Basım, İstanbul, Tekin Yay., 1980.
- Özgür, Özlem; **100 Soruda Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi**, İstanbul, Gerçek Yay., 1972.
- Rozaliev, Y.N.; **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri (1923-1960)**, Ankara, Onur Yay., 1978.
- Tekeli, İlhan-İlkin, Selim; **Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu**, Ankara, ODTÜ Yay., 1982.
- Timur, Taner; **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara, Doğan Yay., 1971.
- Timur, Taner; **Osmanlı Kimliği**, İstanbul, Hil Yay., 1986.

DİPNOTLAR

- (1) Ş.S. Aydemir; **İnkılâp ve Kadro**, 3. basım, Ankara, Remzi Yay., 1986, s. 178.
- (2) Y.N. Rozaliev; **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri**, Ankara, Onur Yay., 1978, s. 39.
- (3) Ö. Özgür; **100 Soruda Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi**, İstanbul, Gerçek Yay., 1972, s. 40-41.
- (4) Y.N. Rozaliev; a.g.e., s. 28.
- (5) T. Timur; **Osmanlı Kimliği**, İstanbul, Hil Yay., 1986, s. 16.
- (6) Yakup Kepenek; **Türkiye Ekonomisi**, Ankara, ODTÜ Yay., 1983, s. 113-114.
- (7) Ş.S. Aydemir, a.g.e., s. 176.
- (8) K. Boratav; **100 Soruda Türkiye'de Devletçilik**, İstanbul, Gerçek Yay., 1974, s. 10.
- (9) K. Boratav, a.g.e., s. 9.
- (10) Y.N. Rozaliev, a.g.e., s. 58.
- (11) T. Timur; **Türk Devrimi**, a.g.e., s. 158.
- (12) T. Timur; aynı eser, s. 212.
- (13) Y. Kepenek; aynı eser, s. 212.
- (14) T. Timur; **Türk Devrimi**, a.g.e., s. 213.

- (15) A. Gevgilili; **Kadro, Milliyet**, 16 Ocak 1989.
- (16) Ö. Özgür; a.g.e., s. 98.
- (17) T. Timur; **Türk Devrimi**, a.g.e., s. 218.
- (18) Y. Kılıçık; **Türkiye Üzerine Tezler, I. Kitap, 3. Basım, İstanbul, Tekin Yay., 1980, s. 89.**
- (19) Y. Kılıçık; a.g.e., s. 90-91.
- (20) İ. Tekeli-S. İkin; **Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu, Ankara, ODTÜ Yay., 1982, s. 24.**
- (21) Ö. Özgür, a.g.e., s. 96.
- (22) B. Kuruç; "Atatürk'ün Ekonomisi" **Milliyet**, 14 Kasım 1986.
- (23) T. Timur; **Türk Devrimi**, a.g.e., s. 178-179.
- (24) B. Kuruç; a.g.m.
- (25) Y. Kepenek; a.g.e., s. 114.
- (26) **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1985.
- (27) T. Timur; **Türk Devrimi ve Sonrası**, a.g.e., s. 179.